

УДК 347.684

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВНИКА У ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ (СЕНСИБЕЛЬНИЙ ВИМІР)

Альона РОМАНОВА,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

SUMMARY

The article deals with the professional self-realization of a lawyer in the natural and legal space through the sensible dimension. The lawyer's sensual ability to the realization of the valuable harmonization of the professional activity, as well as the categories: «legal orientation», «valuable and transforming activity», «professional skill» as the determinative factors of the formation of the professional and self-sufficient personality are studied. It is concluded that the professional activity of a lawyer is not only limited to the stereotype and registered content, as it is based on the laws of goodness, justice, understanding the inner essence of a man in the natural and legal space.

Key words: self-realization, sensible dimension, lawyer, natural and legal space, positive law, legal values.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано професійну самореалізацію правника в природно-правовому просторі через сенсильний вимір. Досліджується чуттєва здатність правника до усвідомлення ціннісної гармонізації професійної діяльності, а також категорії «правова орієнтація», «ціннісно-перетворювальна діяльність», «професійна майстерність» як визначальні чинники формування професійно-самодостатньої особистості. Зроблено висновок, що професійна діяльність правника не обмежується тільки шаблононо-приписним змістом, оскільки вона ґрунтується на законах добра, справедливості, розуміння внутрішньої сутності людини в природно-правовому просторі.

Ключові слова: самореалізація, сенсильний, правник, природно-правовий простір, позитивне право, правові цінності.

Постановка проблеми. З огляду на те, що представники юридичної професії в Україні є активними учасниками тих прогресивних перетворень, які відбуваються в державі, питання ціннісно-професійних аспектів їх реалізації в природно-правовому просторі є сьогодні актуальними. Очевидним є факт, що в Україні відчутний дефіцит висококваліфікованого та висококультурного юридичного персоналу, що призводить до руйнації фундаменту результативного та ефективного функціонування юридичної професії, уповільнення впровадження не лише прогресивних реформ, а й ускладнює механізм захисту прав та свобод людини, нівелює довіру населення правникам.

Тому філософсько-правове дослідження чуттєвої здатності до усвідомлення ціннісної гармонізації професійної діяльності правника в природно-правовому просторі є надзвичайно важливим для забезпечення і збереження ідеального виміру людського існування.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення підходів до особливостей сенсильного виміру самореалізації правника в природно-правовому просторі, що має вагомe значення для його професійного становлення.

Сенсильний вимір реалізації людини в природно-правовому просторі досліджувався такими відомими науковцями, як О. Балинська, О. Гришук, О. Данильян, А. Козловський, С. Максимов, Г. Нестеренко.

Особливості професійної самореалізації і співвідношення ціннісно-перетворювальної та професійної діяльності відображені в працях Т. Гарасиміва, В. Лозового, С. Сливки.

Психологічний підхід до задекларованої проблеми яскраво означений у працях І. Канта, де вказується на психологічну, внутрішню потребу людини до творчого ставлення до праці, що є творчим процесом.

Попри публікації цих і багатьох інших науковців, проблема професійної самореалізації правника в природно-правовому просторі через сенсильний вимір надалі є актуальною. Недостатньо з'ясованими залишаються такі питання, як чуттєва здатність правника до усвідомлення ціннісної гармонізації професійної діяльності.

Мета статті – удосконалити розуміння професійної самореалізації правника в природно-правовому просторі через сенсильний вимір, що існує в сучасній українській і закордонній юридичній науці, а також розкрити можливості поповнення філософсько-правових знань через уявлення про ціннісну гармонізацію професійної діяльності.

Вклад основного матеріалу. Особливості професійної самореалізації правника в природно-правовому просторі доцільно розглядати через призму сенсильного підходу, що полягає в його чуттєвій здатності до усвідомлення ціннісної гармонізації професійної діяльності.

Щодо самореалізації, то вона проявляється як процеси, у ході яких створюється, підтримується, відтворюється чи вдосконалюється структура особистості і які спрямовані на збереження цілісності останньої. Самореалізація особистості – це породжений фундаментальною потребою особистості процес об'єктивації її сутнісних сил, який відбувається завдяки її власній діяльності і спричинює включення особистості до ієрархічно вищих систем [1].

Важливим є те, щоб процес професійної самореалізації не відбувався з порушенням прав і свобод оточуючих людей, адже дуже часто, через професійну деформацію правники самореалізуються «за рахунок» приниження іншої людини, особливо підлеглих. Такі дії є неприпустимі за нормами позитивного і природного права.

Особливо яскраво це проявляється в ціннісному ставленні правника до своєї праці. Взаємозв'язок ціннісних особливостей особистості і процесу праці, зокрема професійної, ба-

гато в чому зумовлений тим, що сфера праці є визначальною у вихованні почуття прекрасного, формування моральних поглядів та ідеалів. Роль праці (професійної в тому числі) у виробленні в індивіда ціннісних орієнтацій значно підвищується, якщо ця праця одухотворена високими, істинно гуманістичними цінностями. У зв'язку з цим виникає проблема аналізу ціннісних властивостей праці та складного взаємозв'язку між моральним та професійним, який виникає в процесі діяльності. Аксиологічне почуття, покликане сприяти виконанню правником свого професійного обов'язку: робити необхідне для суспільства, що в цілому є одним із шляхів гармонізації праці, яка забезпечує творчу активність людини.

Про працю, зокрема професійну, можна говорити з точки зору особистісних, атрибутивних властивостей, якими є професійна майстерність, поклик до тієї чи іншої сфери діяльності, оскільки саме в професійній досконалості міститься джерело прояву ціннісних переживань особистості. Таке відношення яскраво проявляється у свідомому дотриманні основних принципів професійної діяльності правників, які є безсумнівним позитивним цінністю і мають морально-духовний потенціал [2, с. 42].

Гуманізм правничої професії і людинолюбство в професійній діяльності формуються на основі дотримання таких принципів, як служіння народу України, верховенство права, незалежність і підпорядкування нормам закону і природного права, демократизм і гуманізм, пріоритет прав і основних свобод людини і громадянина, професіоналізм, компетентність і відданість справі, чесність, порядність, тактовність, додержання присяги тощо.

Варто зазначити, що в професійній самореалізації важливу роль відіграє тактовність щодо власного оточення, адже, це визначальний принцип високого морального рівня виконання професійних обов'язків. Тактовність означає нездатність на молекулярному рівні до безчесного, низького вчинку. Вона, зазвичай, проявляється в способах та прийомах, які правник використовує під час своєї діяльності. Для досягнення своєї професійної мети правник повинен користуватися способами та прийомом, які не суперечать нормам моралі та відповідають усім прийнятним правилам поведінки. На жаль, ці аспекти неможливо закріпити на законодавчому рівні.

Спробуємо виділити основні параметри «гармонізації» юридичної діяльності через конкретного її носія: 1) особливим ціннісним наповненням характеризується ставлення особи до своєї професії – професіоналізмом (любов до професії, поклик, майстерність); 2) захопленість професією і моральне задоволення нею; 3) престиж юридичної професії.

Професіоналізм в юридичній сфері є особливим особистісно-індивідуальним рівнем оволодіння професією, він проявляється в тому, що професія стає способом життя людини, її життєвою потребою. Правник-професіонал – це людина, яка глибоко себе поважає, цінує свою сферу самореалізації і поєднаний із нею спосіб життя (побут, громадські справи, стиль та уклад життя). Професійна майстерність або професіоналізм як особлива кваліфікаційна характеристика працівника поєднує високий професійний рівень, професійну майстерність, гармонійно-збалансоване виконання службових обов'язків через сукупність використаних прийомів і навиків. Професіоналізм як досконале оволодіння професією завжди викликає захват та асоціюється з довершеністю і красою, перекликається із майстерністю, яка трактується креативним показником оволодіння професією. Майстерність кожного правника унікальна і неповторна, як сама особистість правника [3, с. 422]. Але ми повинні враховувати той

факт, що праця професіонала не зводиться лише до того, що помітно сторонньому спостерігачеві; професіонала слід розглядати як складну систему, що має не лише зовнішні функції «віддачі», але і дуже складні внутрішні функції (побудова образу майбутнього результату діяльності, «виношування» шляхів і способів досягнення цього результату діяльності, емоційне перенаштування на роботу, загальне відчуття захищеності тощо). Професіоналізм, майстерність правника є свідченням наявності в нього творчого начала, що має такі ознаки, як неповторність, оригінальність, суспільно-історична унікальність. Важливим аспектом прояву творчості в професійній юридичній діяльності є розвиток морального світу правника, сформованість у нього почуття відповідальності, професійної гордості, обов'язку тощо.

Вкрай необхідно розрізняти поняття «творчість» і «ремесло». Творчість завжди містить опанування ремеслом, яке є своєрідним трампліном для творчості і сприяє накопиченню творчого досвіду. А ремесло є культурою трудових професійних навиків і технічних прийомів та не передбачає «прориву» у творчу сферу.

Зупинимося на точці зору І. Канта, у концепції якого мистецтво рівнозначне творчості. І. Кант вважав, що мистецтвом потрібно назвати творіння лише через свободу. Класик, порівнюючи людську діяльність із мистецтвом, чітко розмежував практичну і теоретичну діяльність, уміння і знання. Людина, яка добре працює за шаблонами і зразками, не здатна створювати витончені мистецькі витвори. І. Кант вважав, що мистецтво відрізняється від ремесла саме тим, що мистецтво (творчість) позбавлене доцільності і приємне саме по собі, тоді як ремесло – це справа, зазвичай, яка приваблює результатом – заробітком [4, с. 238].

Творче ставлення до праці кожного правника і його індивідуальні знахідки створюють особливий стиль у роботі, свій почерк, який важко повторити. Майстерно виконана робота справляє враження, яке захоплює, наповнює радістю серця не тільки виконавців цієї роботи, але і оточуючих, які спостерігають за цією роботою. Така робота захоплює умінням, швидкістю, вправністю: здається, що все робиться саме собою тільки тому, що хтось це уміє робити. Але, так само, як витвір мистецтва шліфується, допрацьовується, багаторазово вивіряється, так і шлях до майстерності в професійній сфері лежить через роки досвіду, роздумів, пошуків. Майстерність – це різновид творчого виконання професійних обов'язків і, разом з тим, естетична форма предметно-функціональної сторони його (виконання) змісту. Умовами такої праці є узгодженість, досягнення вищої функціональної єдності її предмета, засобів і цілей.

Творчість є потребою в самореалізації людських здібностей і можливостей. Головною ознакою творчого поклику правника є наголошення на ідеї руйнування шаблонності, закріпленості, схематизму. Справжня творчість завжди проявляється там, «де перейдена межа стандарту, механічності, де розірвані пута звичного, де виникає нестримність людського прагнення до довершеності» [5, с. 73].

Мова йде про гармонію і цінність юридичної діяльності, адже людина за своєю природою є творцем. Проблема творчості має такий суттєвий аспект, як зумовленість творчості тією сферою культури, в якій вона реалізується: наука, мистецтво, техніка, політика, право тощо. А це вимагає прояву своєрідності психології творчості в кожній із них, а також характеру відношень між ними, що сьогодні залишається не дослідженим.

Творчий підхід до своєї професії у правника проявляється через формування та наявності у нього особливих особистіс-

них якостей, які забезпечують йому досягнення в результатах його діяльності довершеності, гармонії. Із особистісних якостей правника, які сприяють розгортанню ціннісно-творчого начала, велику роль відіграють такі, як інтуїція, уява, фантазія тощо. Але особливої уваги потребує така якість як імпрровізація. На думку Б. Руніна, імпрровізація проявляється безпосередньо, нібито «повністю анулює часовий проміжок між задумом та здійсненням» [6, с. 47]. Ця здатність стає можливою лише тоді, як особистість оволодіє всіма таємницями своєї професії, якщо в неї розвинута творча уява, коли вона володіє багатством накопичених вражень, знань і досвіду. З філософської точки зору імпрровізацію можна розглядати як реалізацію інтуїції, яка виникає за сприятливих умов і за наявності в особистості певних здібностей і рис, що формуються на основі досвіду цілеспрямованої діяльності.

Творчий поклик в юридичній професії постає триединою основою аспектів: орієнтаційним, евристично-перетворювальним, належності.

Орієнтаційний аспект виражається в тому, що вибір професії і є можливістю розкрити свої здібності, стати творцем, самореалізуватися. Тому вибір професії правника, зазвичай, пов'язаний із творчим покликом до цієї професії, зумовленим особливим психологічним складом особистості, традиціями і вихованням. Це те, що називається професійним спрямуванням особи, яка розуміється як система прагнень правника щодо застосування всіх своїх сил і здібностей в вибраній юридичній професії. Професійне спрямування характеризується позитивним ставленням до професії правника; оцінкою її як найважливішої і як такої, що відповідає особистим прагненням і бажанням; схваленням її цілей і завдань; потребою присвятити себе їх досягненню і вирішенню, участі у створенні правової держави; установками на використання законних і цивілізованих способів вирішення завдань.

Евристично-перетворювальний аспект юридичної професії полягає в тому, що кожний правник за своїм призначенням і сутністю є творець, який творчо ставиться до світу, а творчість – це «діяльність, яка здатна породжувати щось яксно нове, те, чого раніше не було» [7, с. 642].

Належність – це внутрішня потреба реалізації особистісного потенціалу в юридичній діяльності, міра розкриття творчого поклику правника, що визначається ступенем реальної гуманності суспільства.

Розглянемо ще один момент, який характеризує особливості професійної самореалізації правника в природно-правовому просторі – престижність. Престижність як цінність юридичної професії нерозривно пов'язана з моральним способом її прояву, який репрезентується двоюко: у соціально-економічному та ідеологічному контекстах. Престижність юридичної професії проявляється в почуттях першочерговості, гордості за свою працю та успіхи, досягнуті в ній. Доволі значну роль тут відіграють цінності юридичної професії та її соціальна значущість, яка походить із основних соціальних завдань, що стоять перед правниками. Всією своєю поведінкою правники мають стверджувати повагу до правничої професії, сприяти зростанню її престижу та ролі в державотворенні і громадському житті. Такого підходу необхідно дотримуватися у всіх сферах діяльності правників: професійній, науковій, громадській, публіцистичній та інших. Постійне самовдосконалення, підвищення освітнього рівня і кваліфікації є моральним обов'язком кожного правника.

Однією із важливих змістовних передумов професійної самореалізації є «зрощення» людини зі своєю професійною здатністю, яка супроводжується творчим настроєм. В особистому житті правники своєю поведінкою стверджують

загальнолюдські моральні цінності, принципи християнської моралі, узвичаєні етичні настанови інших релігійних конфесій.

Є всі підстави стверджувати, що правник, який відзначається високим рівнем ціннісного прояву самореалізації, є справжнім фахівцем, людиною духовно багатою, а саме такі правники сьогодні і потрібні, адже в нашій державі відбувається важливий процес побудови цивілізованого суспільства. Необхідно зазначити, що однією з найскладніших і дискусійних проблем є проблема співвідношення ціннісно-перетворювальної і професійної діяльності. Погляди на неї, дослідників можна умовно згрупувати. Прихильники першої точки зору стверджують, що ціннісно-перетворювальна та професійна діяльність у праві повністю співпадають [8, с. 100]. Хоча з цим можна не погодитися. Адже не кожен результат ціннісно-перетворювальної діяльності містить професійну інформацію, але обов'язково містить природну концепцію світобудови, що закріплюється в першооснові побудови правової системи, підкреслюючи зв'язок, але не абсолютну ідентичність.

Прихильники другої точки зору вважають, що ціннісно-перетворювальний момент правотворчої діяльності і безпосередньо професійна діяльність – це різні аспекти, які не можуть ні співпадати, ні об'єднуватися, а лише існують паралельно [8, с. 101]. Звичайно, у деяких моментах ця теорія може претендувати на правильність, але і в історичній, і в повсякденній практиці ціннісно-перетворювальна діяльність втілюється в професійну, утворюючи тим самим найдосконаліші форми і результати правотворчої діяльності, що несуть у своїй сутності закони гармонії, природного права, вдосконалюючи систему позитивного права.

Існує і третя точка зору, сутність якої полягає в тому, що ціннісно-перетворювальна діяльність значно ширша за професійно-правову, тому що її результатом стають не лише певні норми, догми, правові приписи, але й неписані закони суспільного ладу, норми моралі, які накладаються на професійну діяльність і практику [8, с. 101].

Однак, на нашу думку, професійна діяльність не обмежується тільки шаблоно-приписним змістом, оскільки вона ґрунтується на законах добра, справедливості, розуміння внутрішньої сутності людини, на пошуку позитивних якостей, навіть у негативних проявах людської поведінки, на розумінні найзапекліших злочинців і пошуку в їхніх душах моменту людяності, на виробленні так званого професійного імунітету, який би не давав власній внутрішній культурі, переконанням правника зменшитися, притупитися внаслідок спілкування з певним контингентом правопорушників.

Складовою частиною професійної самореалізації правника в природно-правовому просторі є культура спілкування, яка органічно поєднує моральні та ціннісні начала, добро і красу. Прийнято розрізняти пряме спілкування, яке здійснюється шляхом безпосередніх контактів, і спілкування опосередковане, відділене від особистості просторово-часовою дистанцією [9, с. 64]. Опосередковане спілкування переважно має односторонній характер, виходить за межі безпосереднього оточення індивіда і включає спеціальні засоби комунікації.

Набагато сильнішим у ціннісно-перетворювальному зрізі є пряме спілкування, що має сильний вплив на особистість, формування її потреб, її емоційний світ. Ціннісні аспекти прямого спілкування засвоюються впродовж всього життя. Зупинимося детальніше на питаннях ціннісних аспектів спілкування в юридичній діяльності. Гармонійне спілкування правника неможливе без високого рівня куль-

тури мислення, що проявляється у вмінні пізнавати суттєві зв'язки і відношення об'єктивного світу, мислити творчо в процесі постановки і вирішення практичних і теоретичних проблем.

У процесі спілкування в змістовному аспекті мови правника виражається його внутрішній світ. Більше того, сам внутрішній світ особистості формується, складається саме в процесі спілкування і завдяки йому. У тій чи іншій формі внутрішній світ особистості включений у будь-який вид спілкування [10, с. 242]. В особистісному спілкуванні правника, яке зазвичай є умовою виконання професійної діяльності, передача інформації не є першочерговим чинником, таким провідним об'єктом є зовнішній щодо людини світ і події цього світу. Вони включені в особистісне спілкування настільки, наскільки у зв'язку з ними, їх оцінкою, осмисленням, переживанням реально проявляється особистість тих, хто спілкується, тобто настільки, наскільки зовнішні події стають змістом внутрішнього світу партнерів і можуть бути презентовані як такі в спілкуванні [10, с. 245].

Якщо говорити про ціннісно-перетворювальний характер процесу спілкування правників, то слід мати на увазі, що спілкування, засноване на використанні зовнішніх ознак, що не спираються на духовну спільність, не вимагають у процесі спілкування розкриття внутрішнього світу, виключає глибокі почуття, індивідуально-особистісне спілкування [10, с. 95].

Одна з головних функцій спілкування – ціннісно-орієнтує. Необхідно підкреслити, що на сьогодні людство у межах численних культур та субкультур відпрацювало множинність систем ціннісних орієнтацій. Зрозуміло, що не кожна з них може претендувати на визнання її загальнолюдською. На шляху знайомства з цими системами людина перш за все отримує інформацію щодо інших культур, інших цінностей. Спілкування, базуючись на обміні інформацією, виконує інформативну функцію.

Цей процес ми також можемо назвати нескінченним і багатоспрямованим. У контексті цього процесу людина не тільки набуває знань, практичних умінь, а й формує свій власний духовний світ, свої власні ціннісні орієнтації. Осягнення власного кола цінностей, формування власної ціннісної свідомості стає однією з основ особистісного світовідчуття та світогляду. Разом із тим, безумовну значущість у формуванні ціннісних властивостей світогляду особистості має виховний вплив конкретного соціуму, конкретної історично-культурної доби, який реалізується саме через спілкування [11, с. 23]. Виховна функція спілкування спрямована на формування людини не тільки як представника певної спільноти, а й як унікальної особистості, яка в царині спілкування максимально повно реалізує себе

Спілкування, яке пов'язане зі справою, виконанням професійних обов'язків, вирішенням трудових, службових завдань, називається діловим спілкуванням. Звичайно, особливості ділового спілкування людина пізнає в процесі професійної реалізації, але рівень такого спілкування залежить від загального рівня культури спілкування людини, що виробляється завдяки впливу сім'ї, школи, суспільного оточення.

Більшу частину свого життя люди працюють, задовольняючи тим самим перш за все свої матеріальні і фізіологічні потреби. При цьому професійна діяльність є сферою самореалізації і самовдосконалення людини. Постає питання, що ж тоді є «саморозвиток»? За твердженням В. Лозового, це низка пов'язаних одна з одною подій, зумовлених внутрішньо притаманною недетермінованою нескінченністю здатністю так змінювати свій стан на інший, що кожен наступний стан

відповідає більш повному, досконалому, багатшому буттю [11, с. 97]. Тоді «саморозвиток особистості» – це низка пов'язаних одна з одною подій, зумовлених спрямуванням внутрішньо притаманної особистості свободи, яка об'єктивно забезпечує таку зміну станів особистості, що кожен наступний стан відповідає більш повному, багатшому, досконалішому буттю [11, с. 99].

Виконання юристом робочих справ завжди пов'язане з необхідністю взаємодії з іншими людьми, тобто з установленням і розвитком контактів, побудовою стосунків, обміном інформацією тощо. Іншими словами, трудова діяльність обов'язково передбачає спілкування, рівень і якість якого значно впливає на вирішення (а часто і вирішує справи), а також приносить задоволення своєю працею.

Під час цього інформативного «збагачення» особистість кожного разу складає оцінку інших ціннісних орієнтацій, долучає інформацію й уявлення про інші цінності до свого духовного світу або відкидає. Саме в цьому процесі залучення – відторгнення цінностей і відбувається становлення особистості. Тому спілкування виконує й людинотворчу функцію [9, с. 86].

Висновки. Виконання правником професійних справ завжди пов'язане з необхідністю взаємодії з іншими людьми, тобто з установленням і розвитком контактів, побудовою стосунків, обміном інформацією тощо. Іншими словами, трудова діяльність обов'язково передбачає спілкування, рівень і якість якого значно впливає на вирішення, а часто і вирішує справи, а також приносить задоволення своєю працею. Під час цього інформативного «збагачення» особистість кожного разу складає оцінку інших ціннісних орієнтацій, долучає інформацію й уявлення про інші цінності до свого духовного світу або відкидає. Саме в цьому процесі залучення – відторгнення цінностей – і відбувається становлення особистості.

Список використаної літератури

1. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві : [монографія] / Г.О. Нестеренко. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 140 с.
2. Гребеньков Г., Фіолевський Д. Юридична етика / Г. Гребеньков, Д. Фіолевський. – К. : Алерта, 2004. – 209 с.
3. Климов Е. Психология профессионального самоопределения / Е. Климов – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
4. Кант И. Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов / И. Кант. – СПб. : «Наука», 1995. – 528 с.
5. Кудін В. Естетика і творчість / В. Кудін. – К. : Мистецтво, 1973. – 154 с.
6. Рунин Б. О психологии импровизации // Психология процессов художественного творчества. – Л. : Сфера, 1980. – С. 45–57.
7. Творчество // Философский энциклопедический словарь. – М. : Вестник, 1979. – 845 с.
8. Колесніков М. Естетика / [М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовой та ін.] ; за ред. В.Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
9. Балинська О.М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід : [монографія] / О.М. Балинська. – Львів : ПАІС, 2008. – 211 с.
10. Профессиональная этика сотрудников правоохранительных органов / под ред. А. Опалева, Г. Дубова. – М. : ЮРИЗДАТ, 1997. – 327 с.
11. Лозовой В., Уманець О., Ценко М. Культура особистості та етикет у діловому спілкуванні : [навч. посібник] / В. Лозовой, О. Уманець, М. Ценко. – Х. : Регіон-інформ, 2006. – 140 с.